
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2015 (год. XXIV), ISSN 2367-8585

Диана Станчева

„НЕМСКО-БЪЛГАРСКИЯТ РЕЧНИК“ НА ГЕО МИЛЕВ

Diana Stantcheva

GEO MILEV'S GERMAN-BULGARIAN DICTIONARY

Настоящата статия предлага първи опит за по-обстойно представяне на ръкописа на „Немско-българския речник“ на Гео Милев, завършен през 1916 година, и на печатното му издание от 1940 г., обработено от Димитър Стоевски и публикувано от Иван Коюмджиев. Паралелният прочит на ръкописа и неговото печатно издание показва значителни разлики в начина на поднасяне на лексикографската информация, в макро- и микроструктурата на речника, различни преводни съответствия на български език, добавени словосъчетания и фразеологични изрази. Направеното изследване представлява скромен принос към проучването на историята на двуезичната лексикография с немски и български език.

Ключови думи: *Гео Милев, Димитър Стоевски, немско-български речник, двуезична лексикография*

*This article is a first attempt at a more detailed presentation of Geo Milev's **German-Bulgarian Dictionary** manuscript completed in 1916, as well as of its printed edition from 1940, revised by Dimitar Stoevski and published by Ivan Koyumdzhiev.*

A comparison between the manuscript and the print edition shows significant differences in the way in which the lexicographical information is organized, in the macro- and microstructure of the dictionary, in the translation of German words as well as in the listed collocations and phraseological units.

This paper is a modest contribution to the historical study of German – Bulgarian bilingual lexicography.

Key words: *Geo Milev, Dimitar Stoevski, German-Bulgarian dictionary, bilingual lexicography*

1. Въведение

Предмет на настоящето изследване е *Немско-българският речник* на Гео Милев. Този неголям по размер двуезичен речник с интересна съдба е малко познат на обикновения българин, който свързва името на Гео Милев с поезия, литературна критика, преводаческа дейност, с издаването на списанията „Везни“ и „Пламък“, но не и с писането на речници и изучаването на немски език. Този речник е почти неизвестен както на специалистите германисти, така и на изследователите на българската двуезична лексикография.

Като цяло двуезичните речници с български и немски език от началото та до наши дни са малко проучвани и в България, и в Германия. Изключения представляват изследването на Кювлиева-Мишайкова (1997), в което десет страници са посветени на речниците с български и немски през Възраждането, монографията на Павлова (2010), в която на пет страници се обръща внимание на речниците с български и немски през периода от 1881–1991 г., както и статиите на Лечева (2008) и Вълчев (2008). За „Немско-българския речник“ на Гео Милев се споменава с по едно изречение само в монографията на Павлова (2010: 55, 163, 197) и статията на Лечева (2008: 107). Обстойни проучвания върху този речник не са правени до този момент.

2. Цел на настоящето изследване

За своя кратък живот Гео Милев (1895–1925) ни оставя наред с поезията, литературната критика, уникалните преводи от немски, френски, английски и руски език, акварелите, графиките, рисунките с молив и туш¹ и ръкопис на немско-български речник, придружен от „Ръководство за изучаване на немския език без учител“. Самоучителят е завършен през 1915 година, месеци след завръщането на поета от Германия, където той посещава лекции по немска, английска и френска литература и по немско изкуство, докато пише дисертацията си върху творчеството на влиятелния експресионист Рихард Демел. Ръководството е публикувано през 1916 г. в издателството на баща му, Мильо Касабов, в Стара Загора. Като автор е посочен д-р Григор Касиев – псевдоним, който Гео Милев е използвал. От с. 4 в предговора към тъкмо това „Ръководство за изучаване на немския език без учител“

¹ Срв. Маринска (2005)

разбираме за плановите на Гео Милев да напише и немско-български речник: „Към настоящето ръководство ще бъде прибавен и единъ доволно пъленъ нѣмско-български рѣчникъ“.²

Ръкописът на същия този немско-български речник е завършен през 1916 г. Съхранен е в много добро състояние до наши дни и като част от личния архив на поета се намира в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София, дигитализиран е и заедно с други документи от Българския исторически архив е достъпен и онлайн (<http://www.nationallibrary.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?p=0038>). Състои се от около 553 ръкописни страници малък формат³ и съдържа по най-общи изчисления около 11 000 немски думи от А до Z. На първата страница като съставител е посочен отново Григор Касиев, а на последната страница ръкописът носи подписа на поета и е датиран с „Княжево 24.06.1916“. Това е времето, през което Гео Милев е в Школата за запасни офицери в Княжево.

Според какъв принцип е подбрал Гео Милев немските думи, намерили място в ръкописа, не е известно. Може само да се предполага, базирайки се отново на предговора към „Ръководството“ (с. 3), че е включил най-често срещаните според него немски думи, представляващи интерес за „по-широка публика“, и че както *самоучи-теят*, така и речникът е трябвало да бъде от полза „на търговци, служачи и частни лица, които желаятъ да изучаватъ нѣмския езикъ безъ учителъ, така сжщо и на ученици и студенти“. Пак в предговора Гео Милев препоръчва на изучаващите немския език двуезичните речници с немски и български език на Футеков, Миладинов и Вайганд, двуезичните речници с немски и руски език на Павловски, Блатнер и Койрански и немско-немския речник на Хофман. По всяка вероятност това са били и източниците, които той самият е използвал като образец при подбора на немските думи, намерили място в ръкописа.

Трудно е да се каже по каква причина Гео Милев се заема със създаването на тези трудове. Може да се предполага, че и двете

² Цитатите и примерите от речниците са предадени с графичните особености, отразяващи концепцията на авторите им.

³ В ръкописа липсва страница 337 (с началото на буквата R), а някои страници имат друга номерация, като напр. 9, 9 I, 9 II, 9 III или 420a.

работи са свързани с книгоиздателската дейност на Мильо Касабов; нещо повече – че вероятно са започнати под въздействието или по поръчка от баща му. **Това предположение се основава** на началните редове на предговора към „Ръководството“, където четем:

Германскиятъ успѣхъ на бойното поле въ сегашната общоевропейска война, а още повече нашето съюзничество съ държавитѣ отъ централна Европа събуди въ българското общество по-голѣмъ интересъ къмъ езика, който тѣ говорятъ – *немскиятъ езикъ*⁴. Броятъ, на ония, които иматъ желание да изучаватъ нѣмския езикъ ще става отъ день на день по-голѣмъ; по този начинъ се явява една голѣма нужда отъ ръководства за изучаване на този езикъ – и то, ръководства приспособени за по-широка публика и съ по-евтина цѣна.

Основание за горното предположение ни дава също и личната кореспонденция между бащата и сина. В илюстрирана картичка до баща си от 25 юни 1916 г. (ден след завършване на ръкописа на речника!) Гео Милев му съобщава, че е завършил окончателно речника. А в писмо от 31 май 1919 г. той категорично отказва на баща си да се занимава с правенето на речници: „никакви правописни и пр. рѣчници не мога да сглобявамъ, защото не ми е то работа и защото нѣма нужда от такива (има и у „Глобусъ“ и у Паскалев)“. В тези редове се намира може би и отговорът на въпроса защо Гео Милев, въпреки че е завършил ръкописа през 1916 г., не го е издал приживе.

Печатното издание на „Немско-българския речник“ на Гео Милев излиза петнадесет години след смъртта на поета, през 1940, и е дело на издателство Иван Коюмджиев. Състои се от 344 страници и съдържа по най-общи изчисления около 10 000 немски заглавни единици, без производните, отбелязани при заглавките. Защо точно Иван Коюмджиев (1900–1989), издател и преводач от френски език, се заема с издаването на ръкописа на речника на Гео Милев, и то точно през 1940 година, по време на Втората световна война, не е известно. Не е ясно също така как Иван Коюмджиев е разбрал за съществуването на ръкописа. От предговора към речника научаваме само, че ръкописът не е отпечатан в първоначалния си вид, а че

⁴ Маркирането е предадено според оригинала.

известният преводач от немски език и почти връстник на Коюмджиев – Димитър Стоевски (Динчо Стоев Чолаков, 1902–1981) е бил натоварен с обработката му.

Какво е наложило обработката на ръкописа, защо точно Димитър Стоевски е бил натоварен с тази задача и колко време му е отнело това, остава неизяснено. В тази връзка е интересно да се отбележи общото между Гео Милев и Димитър Стоевски, което донякъде обяснява защо изборът е паднал върху Стоевски и същевременно слага своя отпечатък върху речника. Както Гео Милев, така и Димитър Стоевски не са германисти по завършено образование⁵ и не са професионални лексикографи. И двамата са следвали в немско-езична страна и са блестящи преводачи, оставили ни ненадминати и до днес преводи на произведения от немски автори. В годината на отпечатване на речника Стоевски е бил на 38 години и вече е имал зад гърба си първите успешни преводи като повестта на Шницлер „Госпожа Беата и нейният син“, поемата на Шилер „Песен за камбаната“, новелите на Стефан Цвайг „Огнена тайна“ и „Лепорела“, романа на Гьоте „Страданията на младия Вертер“ и др. В предговора към печатното издание на речника без излишни обяснения относно личността на Стоевски е отбелязано съвсем лаконично:

Накрай издателството смѣта, че изпълнява единъ културенъ дългъ, като окръглява литературното наследство на Гео Милева. Особена признателностъ трябва да бѣде изказана на г. *д-ръ Дим. Стоевски*⁶, отличенъ познавачъ на нѣмския езикъ и известенъ преводачъ отъ сѣщия – предимно на класически творби – който се натовари съ тежката задача да подложи на обстойна проверка речника и да внесе на мѣста нѣкои поправки и допълнения. (Милев 1940: 4)

Последното изречение провокира допълнително любопитството на изследователя: За какви „поправки и допълнения“ става дума? Настоящата статия ще се опита да отговори на този въпрос, като за целта ще представи сравнителен анализ на ръкописа и печат-

⁵ Гео Милев е посещавал лекции по история на немската литература в университета в Лайпциг, но не завършил „Немска филология”, а Димитър Стоевски е завършил медицина в Грац и е бил лекар по професия.

⁶ Маркирането на името е предадено според оригинала.

ното издание на „Немско-българския речник“ на Гео Милев. В хода на проучването ще бъдат направени и отделни паралели между това печатно издание и три други речника, излезли по същото време и сходни по обем на обхванатия речников материал: „Немско-български речник“ (1918, т.е. две години след завършването на ръкописа на Гео Милев) от Александър Дорич и Густав Вайганд; „Немско-български речник“ (1940) на Стоян (Стойчо) Донев⁷ и второто издание на „Немско-български речник“ (1944) на Иван Миладинов и Елена Миладинова. „Немско-български речник“ (1941) на Невена Розева, също много известна преводачка от немски език, не бе взет под внимание при настоящето изследване поради малкия обем на словника му.

3. Сравнителен анализ на ръкописа и печатното издание на „Немско-български речник“ на Гео Милев

Сравнителният анализ на ръкописа и печатното издание на „Немско-български речник“ показва значителни разлики между двата текста. Те могат да бъдат обособени най-общо в следните групи: различен начин на поднасяне на лексикографската информация, отстранени думи и значения, добавени нови думи и значения, разлики в макроструктурата (последователност и подредба на думите) и микроструктурата (организация на отделните речникови статии) на речника, различен превод на български, добавена фразеология. В следващите редове ще се спра по-подробно на тези разлики.

3.1 Начин на поднасяне на лексикографската информация

Още първите страници на ръкописа и печатното издание показват едно основно различие в организацията на речниковия материал: Ръкописът използва азбучния принцип на организиране на думите, а печатното издание – комбинация от азбучен и гнездови начин на организиране, при който се изхожда от една лексикална единица, а производните ѝ се дават обособени под нея. Използваният принцип на организация променя изцяло макро- и микроструктурата на речника. По този начин например в ръкописа прилагателното

⁷ Според Павлова (2010: 54) името на автора е Стойчо, а не Стоян.

предхождащо тире за повтарящата се първа съставна част, с определен член и превод на български език на сложната дума (срв. фиг. 2).

Ръкопис	<i>Saite f. струна, корда, жица.</i> <i>Saiten - bezug. Dukt: „струна“ ...</i>
Печатно издание	Saite жс струна, корда; жица; Saiteninstrument ср струненъ инструментъ; Saitenspiel ср свирня на струненъ инструментъ.
Дорич/ Вайганд	Saite f струна, корда; ~ ninstrument n струненъ инструментъ; ~ nspiel n свирня на струненъ инструментъ.
Донев	Saite f. струна, корда; in die —n greifen засвирвамъ; gelindere —n aufziehen ставамъ по отстъпчивъ; die —n zu straff spannen изисквамъ много; — ninstrument n. струненъ инструментъ; — klang m. струненъ звукъ; — spiel n. свирене на струненъ инструментъ.
Миладинов/ Миладинова	Saite f. струна, жица, корда. Saiten bezug m. струнитъ на инструментъ. ~ instrument n. струненъ инструментъ. ~ macher m. фабрикантъ на струни. ~ spiel n. свирене на струненъ инструментъ.

Фиг. 2

Следваща съществена разлика между ръкописа и печатното издание при поднасяне на лексикографската информация е даването на рода на немската дума в ръкописа на немски език в скоби и на български език без скоби в печатното издание (вж. илюстрациите по-горе). Тъй като в никой друг от прегледаните три речника родът на немската дума не се дава на български език, може да се предполага, че тук става дума за индивидуално решение на Димитър Стоевски с цел осигуряване на по-голяма достъпност на представената в речника информация.

В ръкописа също така са посочени множествените числа само на определени съществителни, за които Гео Милев е предполагал,

че биха представлявали проблем за изучаващия немски език българин като *Säle, Evangelien, Kinder, Kleider* и др., докато в печатното издание множествените числа на съществителните имена не се дават изобщо (срв. фиг. 1, *Saal*) , освен ако думата не се употребява само в множествено число. За разлика от съвременния лексикографски стандарт, при който множественото число на всички съществителни се посочва задължително, като една от граматичните единици, които по правило представляват сериозна трудност за изучаващите немски език, в прегледаните в рамките на настоящето изследване двуезични речници с немски и български език множественото число не е включено като информация. Изключение от това наблюдение прави „Немско-български речник“ на Миладинов/Миладинова, който предлага много интересна система за представяне на множествените числа на обхванатите от речника съществителни. Тази система, състояща се от изведени правила и числови препратки и особено пестелива от гледна точка на място, е подробно обяснена в частта „Важни граматически бележки и обяснения“ в началото на речника (срв. фиг. 3).

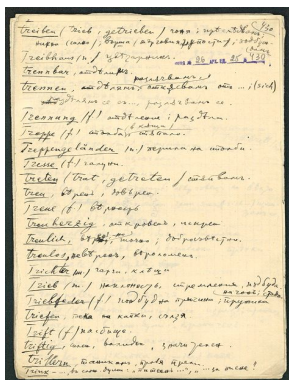
1	(m^1 , n^1 , f^1)	думата въ мн. ч. не се изменява; der Lehrer — die Lehrer
2	(m^2 , n^2 , f^2)	дум. въ мн. ч. получ. ~П или ~ЕН: f^2 : die Frau, die Frauen.
3	(m^3 , n^3 , f^3)	„ „ „ „ „ ~С: der Tisch, die Tische; die Hand, die Hände; das Heft, die Hefte.
4	(m^4 , n^4 , f^4)	„ „ „ „ „ ~Еф: das Kind, die Kinder; das Loch, die Löcher; der Mann, die Männer.
5	(m^5 , n^5 , f^5)	„ „ ед. ч. Род., Дат. и Вин. пад. и всички пад. в мн. ч. получава ~П или ~ЕН като: der Knabe, die Knaben; der Mensch, die Menschen.

Abgabe f^2 предаване, връчване; данъ,
данъкъ, даждие; такса; rückständige
— недоборъ.

Фиг. 3

Интересен принцип за представяне на миналите форми на неправилните глаголи е използван в ръкописа на Гео Милев. Тук липсва таблица за спрежението на неправилните глаголи, но затова пък формите на имперфекта и перфекта без спомагателния глагол са изписани след инфинитивната форма на глагола в скоби (срв. глагола *treten*, фиг. 4):

Понякога миналите форми на неправилните глаголи допълнително са дадени в ръкописа като отделни лексикални единици от

Фиг. 4

макроструктурата на речника (със или без собствен превод) така, както явно се е правело по онова време, защото отчасти се наблюдава и в „Немско-български речник на Дорич/Вайганд“ от 1918 г. При това перфектната форма на глагола, доколкото въобще е намерила място в ръкописа, по-често се представя като причастие от съответния глагол, отколкото като перфектна глаголна форма. Следват няколко примера от ръкописа на Гео Милев:

schief (Impf. отъ schlafen)

trat (Impf. отъ treten)

trank (Impf. отъ trinken)

gelingen (прич. отъ gelingen)

gegessen (прич. отъ essen) изяденъ, ялъ

gegossen (прич. отъ gießen) изльнъ

Този начин на двойно представяне на неправилните глаголи не се среща в другите три двуезични речника и не съответства на наложилния се днес лексикографски стандарт, но е бил навярно продиктуван от преводаческия подход на Гео Милев към езика и от стремежа му за по-голяма достъпност на предлаганата в речника информация.

В печатното издание на имперфекта и перфекта при инфинитивната форма на глагола е отстранено (срв. глагола *treten*, фиг. 10-11). Като резултат от тази промяна в печатното издание напълно липсват миналите времена на доста неправилни глаголи, като наприм-

мер на *gehen, backen, beitragen, beitreten*. Миналите форми само на някои неправилни глаголи присъстват като отделни лексикални единици в макроструктурата на речника със собствен превод, като и тук перфектната форма на глагола, ако е намерила място в словника, по-често е представена като причастие на съответния глагол, отколкото като перфектна форма. Ето няколко примера от печатното издание на *Немско-българския речник* на Гео Милев за сравнение:

wog (мин. несв. вр. отъ *wägen* и *wiegen*) *претѣрихъ, претеглихъ*

gewogen *благодаренъ, преданъ*

schied (мин. несв. вр. отъ *scheiden*) *раздѣлихъ се; отдѣлихъ;*

разведохъ

geschieden *раздѣлен; разведен, парясанъ*

sass (мин. несв. вр. отъ *sitzen*) *седѣхъ, бѣхъ седналъ*

gesessen (отъ *sitzen*) *седѣлъ; билъ затворенъ*

Поради това, че инфинитивната форма, формите на имперфекта и перфекта са подредени по азбучен ред в словника, те са разпокъсани една от друга и могат да бъдат намерени едва след тройно търсене.

Миналите форми на други неправилни глаголи са дадени само частично. Например на *befehlen* е дадена само перфектната форма *befohlen* *заповѣданъ, заповѣдалъ*, докато имперфектната *befahl* липсва. На *lügen* присъства имперфектната форма *log* (мин. несв. вр. отъ *lügen*) *лъгахъ, излъгахъ*, но няма перфектната форма *gelogen*. Към печатното издание също няма таблица за спрежението на неправилните глаголи, каквато има към другите два речника от анализирания период. В началото на буквата *G* е поместено указанието: “Липсващи тукъ думи съ представка **ge** трѣбва да се търсятъ въ таблица за неправилни глаголи или въобщо да се извеждатъ отъ глаголи като причастия!” (Милев 1940: 76), с което се показва, че подобна таблица се смята за граматична информация, която трѣбва да остане извън речника.

Друго различие между ръкописа и печатното издание в начина на поднасяне на лексикографската информация представляват кратките указания, които Гео Милев дава в началото на буквите *H, I, J, K, Q, S, U, V, W, X, Y* и *Z* относно тяхното произнасяне и които са отстранени в печатното издание (вж. фиг. 1-2). Впрочем такива указания не се срещат в никой друг от останалите три двуезични речника.

Нещо, което липсва в ръкописа и е въведено в печатното издание на „Немско-български речник“ на Гео Милев, е маркирането на глаголите с делими представки със звездичка (*) след инфинитивната форма на глагола. В предговора към печатното издание този подход е обяснен така: „Знакът звездичка (*) следъ глаголъ показва, че този глаголъ е раздѣлителенъ – при спрежение представката се отдѣля отъ корена на глагола и отива на края, напр. *abbrechen** – *ich breche ab*“ (Милев 1940: 3). За сравнение в другите разгледани в рамките на това проучване речници като този на Дорич/Вайганд и Миладинов/Миладинова маркирането на глаголите с делими представки се извършва спорадично, а в речника на Донеv изобщо липсва, т.е. в случая с маркирането на този вид глаголи в печатното издание на Гео-Милевия речник не може да се говори за следване на етаблиран до този момент лексикографски стандарт, а за лично убеждение на Димитър Стоевски в необходимостта от посочване на тази информация в речника.

3.2 Промяна в отразения речников материал

Паралелният прочит на ръкописа и на печатното издание показва и разлики в съответно отразения речников материал. Тук става дума както за отстранени, така и за прибавени думи и значения. В печатното издание липсват например думите *evangelisch*, *Evangelium*, *Sacktuch*, *Salat*, *Saline*, *Säugamme*, *Säure*, *Schachspiel*, *Schauspielerin*, *Tabelle*, *Taberne*, *tafeln*, *Taktik*, *taktisch*, *Talent*, *talentvoll*, *Tanz*, *Tapete*, *Tara*, които са били включени в ръкописа. Трудно е да се каже, защо тези думи не са намерили място в печатното издание. За сравнение – те присъстват в другите два прегледани речника от 40-те години на Донеv и Миладинов/Миладинова. Може само да се предположи, че от желание да се спести място доста думи от „Немско-български речник“ на Гео Милев не са били включени в печатното издание със съображението, че представляват интернационализми, до голяма степен разбираеми в българския, като *Salat*, *Tabelle*, *Taktik*, *taktisch*, *Talent*, *Tanz*, *Tapete*, или назовават определени научни понятия, като *Sdure*, *Tarantel*, или са по-рядко срещани, като *evangelisch*, *Evangelium*, *Florenz*, *Frankreich*, *Sachse*, *Sächsin*, *Sachsen*, *sächsisch*, и остават извън най-често употребяваните думи.

В печатното издание са отстранени също така и някои правописни грешки, допуснати в ръкописа при представянето на немските думи, като например при *Behörde*, *Kaffeehaus*, *Laus*, *Schäfer* и др.

За сметка на отстранените думи в печатното издание на *Немско-българския речник* на Гео Милев са включени голям брой други думи, значения, словосъчетания и фразеологични изрази. Тук ще се ограничи само върху няколко примера, които обаче са показателни за извършените промени в обхванатия речников материал. В началото на буквата *S* от първата отбелязана дума *Saal* до *Sahne* в ръкописа са включени общо 31 немски думи, от тях в печатното издание са извадени 7 (*Saatfeld*, *Sabbath*, *Sachse*, *Sächsin*, *Sachsen*, *sächsisch*, *Sacktuch*) и са прибавени общо 34 други, между които са например *Saatkorn*, *Saatzeit*, *säbelbeinig*, *Säbelkoppel*, *Sachkenner*, *Sachkunde*, *Sachlage*, *Sachlichkeit*, *Sachverständige*, *Säckel*, *Sackleinwand*, *Säer*, *saftreich*, *saftlos*, *sagenhaft*, *Sagenkunde*, *Sägewerk*, *sah* – думи, които са включени още 1918 г. към речника на Дорич/Вайганд, т.е. не представляват неологизми. Защо тогава са останали извън ръкописа на Гео Милев? По този въпрос може само да се спекулира.

Към съществителното *Sahne* в печатното издание е прибавено значението *сметана*, към *Scharlach* специализираното значение *скарлатина*, към *Schabe* значението *хлебарка (насекомо)*, значения, които са посочени и в речника на Дорич/Вайганд, т.е. при тях също не става въпрос за неологизми. Към немската дума *Satz* са прибавени значенията *закон*, *принцип*, *музикална част*, *набор (от букви)*, *серия*, *група*, *гарнитура*, *утайка*, *мярка*, *зalog*, *теорема*, *такса*, *тарифа*, повечето от които се срещат и в речника на Дорич/Вайганд. Единствено при прибавеното към глагола *schalten* значение *включвамъ (електр[ически] токъ, скоростъ на автомобилъ)* може да става дума за неологизъм.

Особено многобройни в сравнение с ръкописа са обхванатите в печатното издание словосъчетания и фразеологични изрази, дадени под съответната заглавна дума. Може да се каже, че словосъчетанията и фразеологичните изрази не са представлявали приоритет за Гео Милев при изграждането на словника. Те почти липсват в ръкописа и Димитър Стоевски е трябвало да ги добави по свое усмотрение. В

речниковата статия на глагола *schaffen* например, без да се прави изрично разграничение между силния и слабия вариант на глагола, са включени следните илюстративни примери за употребата и на двата варианта на глагола, съдържащи словосъчетания и фразеологични изрази, преведени на български език, които изцяло липсват в ръкописа:

творя, създавамъ; Gott schuf den Menschen Богъ създаде човъка; *Goethe hat unsterbliche Werke geschaffen* Гьоте е създалъ безсмъртни произведения; *донасямъ: er schafft Rat* мой ще ни посъветва; *премахвамъ, отстранявамъ: diese Angelegenheit wurde aus der Welt geschafft* тази работа биде премахната; *права, работя: was schaffen Sie da? какво правите? свършвамъ: das haben wir geschafft* това е наше дѣло; *damit habe ich nichts zu schaffen* това не е моя работа (нѣмамъ нищо общо).

В речниковата статия на съществителното *Sattel* са дадени следните фразеологични изрази, които също липсват в ръкописа: „aus dem Sattel heben отстранявамъ; er sitzt fest im Sattel неговото положение е сигурно; er ist in allen Sätteln gerecht бива го за всѣкаква работа, навредъ е като у дома си“.

Макар че от тези фразеологизми само *aus dem Sattel heben* присъства в речника на Дорич/Вайганд и при останалите два изрази също не може да става дума за неологизми, защото са отразени много преди това в едноезични немски речници, като например при думата *Sattel* в том 8 (R–Schiefe) на „Немски речник“ (1893) на братя Грим.

Други примери за прибавени словосъчетания и фразеологични изрази ни дават речниковите статии към *abnehmen, bringen, fassen, gut, kommen, legen, Licht, liegen, machen, nehmen, recht, tragen, treffen, treiben, treten, tun, um, ziehen*, и др.

Не е ясно на какъв принцип са подбрани новоприбавените думи, значения, словосъчетания и фразеологични изрази в печатното издание на „Немско-български речник“ на Гео Милев. Факт е обаче, че при тях рядко става дума за неологизми. Те не само обогатяват словника, но и променят и макро-, и микроструктурата на отделните речникови статии на печатното издание спрямо ръкописа (виж например речниковата статия за глагола *treten*, фиг. 10, 11).

3.3 Различен преводен еквивалент на български език

Друга разлика между ръкописа и печатното издание на речника се наблюдава при превода на определени немски думи на български език. Извършените в печатното издание промени могат да се разделят най-общо на два вида. Такива, при които преводното съответствие в ръкописа е по-точно, и такива, при които еквивалентът на български в печатното издание е по-правилен. Тук ще се ограничи само върху няколко примера от двата вида, които са показателни за разликите между ръкописа и печатното издание по отношение на преводното съответствие.

Примери за първия вид: Немската дума *Schlaraffenland* е преведена в ръкописа на Гео Милев като *блаженна, изобилна земя*, а в печатното издание като *приказна страна за готовановци*. За сравнение – в речника на Дорич/Вайганд (1918) българският еквивалент гласи *земя на блаженството*, а в речниците на Миладинов/Миладинова (1944) и Стоян Донеv (1940) съответно *земя на преизобилието, блаженството; утопия и приказна страна на бездълието*.

Глаголът *schärfen* е преведен в ръкописа като *остря, точа; изострямъ*, а в печатното издание само като *наострювамъ*. За сравнение в речника на Дорич/Вайганд (1918) българският еквивалент гласи *на-острювамъ, из-*, а в речниците на Миладинов/Миладинова (1944) и Стоян Донеv (1940) съответно *точа, остря, изострювамъ; поощрявамъ (памятьта); увеличавамъ (наказание); възбуждамъ (апетита) и остря, точа, изострювамъ, възбуждамъ (апетитъ)*.

Съществителното *Schatzmeister* е преведено в ръкописа като *ковчезник*, а в печатното издание като *пазител на съкровище*. В речника на Дорич/Вайганд (1918) като български еквивалент е посочено *касиеръ, хазнатаръ*. В речника на Миладинов/Миладинова (1944) е дадена само думата *Schatzmeisteramt*, преведена като *ковчезничество*, а в речника на Стоян Донеv (1940) *Schatzmeister* е преведено като *ковчезникъ*.

Немската дума *Schank* е преведена в ръкописа като *кръчма, лавка*, а в печатното издание като *продажба на спиртни пийиета*. В речника на Дорич/Вайганд (1918) немската дума е *Schänke* с български еквивалент *кръчма*, а в речниците на Миладинов/Миладинова

(1944) и Стоян Донеv (1940) преводът на *Schank* е съответно *кръчма*, *механа*, *питиепродавница* и *дребна продажба (на вино, ракия и др.)*; *кръчма*.

Като пример за втория тип може да бъде посочено прилагателното *schatthaft*, преведено в ръкописа като *сраменъ*, а в печатното издание като *срамежливъ*. В речника на Дорич/Вайганд (1918) като български еквивалент е посочено *срамежливъ*, а в речниците на Миладинов/Миладинова (1944) и Стоян Донеv (1940) *срамливъ*, *срамежливъ*; *цѣломѣдренъ*, *непороченъ*.

Други примери за втория тип представляват немските думи *Scheidelinie* и *Scheidewasser*. Съществителното *Scheidelinie* е преведено в ръкописа като *раздѣлителна черта*, а в печатното издание като *границна (демаркационна) линия*. В речника на Дорич/Вайганд (1918) като български еквивалент е посочено *раздѣлителна линия*, *демаркационна л[иния]*, а в речниците на Миладинов/Миладинова (1944) и Стоян Донеv (1940) съответно с *разѣслителна*, *границна линия* и *границна линия*.

Немската дума *Scheidewasser* е преведена в ръкописа на *Немско-българския речник* на Гео Милев като *Царска вода*, а в печатното издание като *азотна киселина*. В речника на Дорич/Вайганд (1918) като български еквивалент е посочено *разредена азотна киселина*, а в речниците на Миладинов/Миладинова (1944) и Стоян Донеv – *азотна киселина* (1940).

4. Заключение

В настоящата статия представих един малко познат речник и неговия ръкопис с интересна съдба, който през 2016 г. ще отбележи сто години от създаването си. Може да се каже, че освен интересна ръкописът е имал и щастлива съдба, защото въпреки превратностите на времето е бил запазен и е намерил издател в лицето на Иван Коюмджиев и вещ редактор в лицето на Димитър Стоевски.

Ръкописът на речника на Гео Милев (1916) се различава в значителна степен от печатното издание (1940). И тук не става дума просто за 24 години от развитието на двата езика, а за виждането на двама автори за това, какво трябва да съдържа и как трябва да изглежда един немско-български речник за всекидневна употреба.

Разликите между ръкописа и печатното издание отразяват до голяма степен и липсата на единен лексикографски стандарт през този период, както и търсенията на нормативи в българската лексикографска практика.

Като основна заслуга на Стоевски в това отношение (независимо от въпроса дали не е било по-добре ръкописът да бъде запазен в своя първоначален автентичен вид), трябва да се подчертае, че е преработил ръкописа с оглед на организацията на речниковия материал и напасването му към комбинацията от азбучен и гнездови начин на систематизиране, както и че е прибавил голямо количество словосъчетания и фразеологични изрази. Друга негова заслуга, особено на фона на останалите прегледани в рамките на това проучване речници от Дорич/Вайганд, Донев и Миладинов/Миладинова, е маркирането на глаголите с делими представки в печатното издание на Милевия речник – нещо, което днес е част от общоприетия лексикографски стандарт.

Като недостатък на печатното издание бих определила по-слабото застъпване на граматиката в сравнение с ръкописа на Гео Милев, породено вероятно от стремежа да се пести място, а и от схващането, че „който изучава чуждъ езикъ, има достатъчно граматически познания“ (Милев 1940: 3).

ЛИТЕРАТУРА

- Вълчев 2008:** Вълчев, Боян. Речникът в Граматиката на братя Цанкови – най-обемният български речник за времето си. // *Изследвания по фразеология, лексикология и лексикография*. Съст. Ст. Калдиева-Захаријева и Л. Крумува-Цветкова. София: Академично издателство „Професор Марин Дринов”, 355–362.
- Донев 1940:** Донев, Стоян (Стойчо). *Немско-български речник*. София: Хемус.
- Касиев 1916:** Касиев, Григор. *Ръководство за изучаване на немския език без учител*. Стара Загора: М. Касабов.
- Кювлиева-Мишайкова 1997:** Кювлиева-Мишайкова, Веса. *Българското речниково дело през Възраждането*. София: Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“.

- Лечева 2008:** Лечева, Наталия. Исторически преглед на двуезичните речници с немски и български език. // *Годишник на минно-геоложкия университет „Св. Иван Рилски“*, Том 51, Св. IV, Хуманитарни и стопански науки, 105–110.
- Маринска 2005:** Маринска, Ружа. *Гео Милев и българският модернизъм*. APC Милениум МММ фондация.
- Миладинов 1944:** Миладинов, Ив., Е. Миладинова. *Немско-български речник*. II-ро преработено издание. София: Собствено издание.
- Милев 1916:** Милев, Гео. *Немско-български речник*. Ръкопис.
- Милев 1940:** Милев, Гео. *Немско-български речник*. София: Ив. Коюмджиев.
- Павлова 2010:** Павлова, Сабина. *Българската двуезична лексикография от Освобождението до края на XX век*. София: ЕМАС.
- Розева 1941:** Розева, Невена. *Немско-български речник*. София: Д. Маджаров.
- Doritsch, Weigand 1918:** Doritsch, Aleksandar unter Mitw. von Prof. Dr. Gustav Weigand. *Deutsch-bulgarisches Wörterbuch*. Leipzig: Otto Holtze's Nachfolger.
- Grimm 1984:** Grimm, Jacob und Wilhelm. *Deutsches Wörterbuch*. In 32 Bänden sowie Quellenverzeichnis. Fotomechanischer Nachdruck der Erstausgabe 1854–1971. München. Deutscher Taschenbuchverlag (dtv).